ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի հիմնադրման 50-ամյակին

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения ЕГУ

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty of Oriental Studies of YSU

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)
Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ
Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ
Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.
Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.
Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.
Ռեպենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)
Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)
Էքմեքչյան Լեռնա PhD (ԱՄՆ)
Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ, պրոֆեսոր (Գերմանիա)
Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

© ԵՊՀ հրատ., 2018

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՄՅԱ ՀՈԲԵԼՅԱՆԻՆ 11-12

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Մկրտումյան Գայանե
ՄՈՒՍՈՒԼՄԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ-ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ 14-27

Ռաֆայելովա Քրիստինե
ՄԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՄՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ 28-39

Ikilikyan Sona
ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE 40-54

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամազյան Սամվել
«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ 56-94

Հակոբյան Տաթևիկ
ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ (ՄԵԼԻՄ ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ) 95-110

Սարգսյան Տաթևիկ
ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՋԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ 111-123

Աբրահամյան Միհեր
ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՌՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ 124-137

Պողոսյան Նաիրա
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ ՀԱԼԻԴԵ ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 138-151

Մելքոնյան Ռուբեն
ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ 152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՍԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ 179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԻ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ». ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ. ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ 220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՍ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 Թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ. 241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՄՈԼԱԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 Թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՀՐԻ ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՍԱԳՐՈՒՄ» 279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՋՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ 315-328

*Хабибуллина Элмира **
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ 329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱԴՐԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅԴ ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ 336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
SOME REMARKS ON THE SOCIOLINGUISTIC SITUATION IN XALXĀL 358-365

Տոնոյան Արտյոմ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՁԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 366-380

Բիանջյան Հասմիկ
ՍԵՅՅԵԴ ՄՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼԶԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ՐԴ ԴԱՐԻ ՎԵՐՋԻ և 20-ՐԴ ԴԱՐԻ ՍԿԶԲԻ ՊԱՐՍԻՑ ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 381-392

Խաչատրյան Զարուհի
ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 393-402

Դավթյան Սոնա
ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ 403-419

Կոստանյան Վահան
ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՄՊԵԼՆԵՐԸ ԵՎ ՅԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 420-430

Գեղամյան Աստղիկ
ՍԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՄԵ»-ՈՒՄ 431-440

Պետրոսյան Լիանա
ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.) 441-449

Կոստանյան Վահան
ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՅԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ 450-456

Брутян Ануш
ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД 457-471

Khorikyan Hovhannes
ON THE LOCATION OF THE HEPHTHALITES 472-486

Կոստանյան Վահան *

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Բանալի բառեր՝ *այրումներ, կացարան, տեղաբնիկ ժողովուրդներ, ծագումնաբանություն, Ադրբեջան*

Այրումները էթնիկ խումբ են, որոնց բնակեցման տարածքն ընդգրկում է Հայաստանի և Արցախի Հանրապետություններին սահմանակցող տարածքները, ադրբեջանական հանրապետության Ղազախի և Դաշքեսանի շրջանները[1]: Այրումական խմբեր են ապրում նաև Թուրքիայի Հանրապետության Իգդիրի շրջանում, Իրանի Իսլամական ՀանրապետությանՄակվի հատվածում, Վրաստանի հարավային մասում[2]: Այրումաբնակ գյուղեր են եղել նաև ներկայիս Հայաստանի Հանրապետության հյուսիսարևելյան և Արցախի Հանրապետության արևելյան շրջաններում[3]:

Այրումները հանդիսանում են Կովկասի քիչ ուսումնասիրված հանրույթներից մեկը: Նրանց մասին՝ որպես առանձին էթնիկ խմբի, հիշատակումներ չեն պահպանվել Խորհրդային Միությունում անցկացված մարդահամարներում: Սակավ ուսումնասիրված լինելու պատճառով գիտական հանրության շրջանակում չկա միասնական կարծիք այս խմբի ծագումնաբանության վերաբերյալ: Այս առնչությամբ որոշակի եզրահանգումներ կատարելու համար կարևոր է այրումական կացարանների և կենցաղի ուսումնասիրությունը, ինչը թույլ է տալիս կատարել որոշակի օբյեկտիվ եզրահանգումներ:

* ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ vahan.kostanyan@ysu.am

[1] Кобычев В. П., Айрумы, Советская этнография, Москва, 1962, с. 13.

[2] Минорский В. Ф., История Ширвана и Дербенда, Москва, 1965, с. 108-113.

[3] Акты, собранные Кавказской археографической комиссией,Том 1, Тифлис, 1870, с. 597.

Այրումական կացարանները կարելի է բաժանել հետևյալ խմբերի՝ Pəyə, Şeşəəyluy, Şirvani կամ Balıxbeli: Դրանցից հնագույնը համարվում են հողաշեն Pəyə-ները, որոնք ունեն հարթ տանիք, ինչի պատճառով էլ տեղացիների կողմից դրանք անվանվումեն Yaştıey՝ թարգմանաբար «հարթտուն»: Սրանց հարկի տակ ժամանակին ապրում էին այրումներն իրենց ընտանի կենդանիների հետ միասին: Նրանց կեցավայրերն իրարից բաժանված են եղել մի քանի գերանների միջոցով կամ կենդանիներն ուղղակի կապվել են սրահի անկյուններից մեկում: Հետագայում այս կացարանների կառուցվածքային զարգացումը բերել է նրան, որ մեկ հարկի տակ կառուցվում էին կիրառական տարբեր նշանակություն ունեցող մի քանի խցեր, որոնց թիվն արդեն կախված էր ընտանիքի մեծությունից և բարեկեցության աստիճանից: Նման կացարաններում ընտանի կենդանիները և բնակիչները շարունակում էին օգտվել միևնույն մուտքից, որի միջոցով էլ կատարվում էր օդափոխությունը: Նման տներն աչքի չէին ընկնում իրենց ամրությամբ, իսկ հարթ տանիքն իր հերթին չէր կարողանում բնակիչներին պաշտպանել անգամ թույլ ուժգնության անձրևից: Դրանք առավելապես նախատեսված են եղել ձյունից և սառնամանիքից պաշտպանվելու համար: Հետագայում ավելի բարդ շինարարականան միավորների ի հայտ գալու հետ մեկտեղ pəyə-ն սկսում է օգտագործվել որպես ախոռ մանր և խոշոր եղջերավոր անասունների համար:

Կացարանի դեր կատարող երկրորդ՝ ավելի ուշ շրջանի կառույցները կրկին հողաշեն էին և արդեն ունեին հավասար քառանկյան տեսք: Դրան տեղացիներն անվանում էին Şeşəəyluy[4]: Դրանք առանձնանում են գետնից վեր բարձացող իրենց կոնանման տանիքներով: Այս շինությունները աչքի են ընկնում համեմատաբար ավելի բարձր դիմացկունությամբ և հարմարավետությամբ՝ գերազանցելով նաև հետագայում

[4]Алекперов А., Исследования по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960, с. 78.

կառուցված կացարանների երրորդ տիպին: Սրանց կառուցումը սկսվում էր հողահարթեցման աշխատանքներից (ինչը որոշ դեպքերում անգամ չէր կատարվում), ապա նշագծվում էր քառակուսին, որը սովորաբար ուներ 1-1,5 մետր երկարություն և 2,5-3 մետր լայնություն, և դրան հաղորդվում էր որոշակի խորություն: Փորման աշխատանքների կատարումից հետո բոլոր կողմերում տեղադրվում էին 4-ական գերաններ հիմքն ամրացնելու համար, ապա արդեն 18 այլ գերաններ բրգաձև շարելով՝ վեր էր խոյանում կացարանը: Շինության վերնամասում շինարարը թողնում էր քառանկյուն երթիկ, որը պիտի ծառայեր օդափոխության և ծխի հեռացման համար: Շինություններում մնացած հողային զանգվածը դուրս էր բերվում, ոչ թե բացված դռնից, այլ բահերով դուրս էր նետվում տանիքին բացված պատուհանից: Տանիքի հողով պատվելու արդյունքում կացարանը, որն արտաքինից փոքր հողաթումբ էր հիշեցնում, դառնում էր էլ ավելի ջերմակայուն:

Կացարանների երրորդ խումբն իր տեսքով նման է առաջին խմբին՝ տարբերությամբ, որ ունեն ոչ թե pəyə-ին հատուկ հարթ տանիք, այլ՝ բրգաձև: Սրանք տեղացիներն անվանում են Şirvani կամ Balıxbeli (թարգմանաբար՝ ձկան մեջք): Կացարանի այս տեսակը, չնայած ավելի ուշ հայտնվելուն, չի գերազանցում նախորդներին իր հարմարավետությամբ և դիմացկունությամբ: Այն չի համապատասխանում այրումների կենսակերպին և իրենց կենցաղավարման ոճին: Նման կացարանների ի հայտ գալը բացատրվում է դրանց շինարարական գործընթացում նյութական և մարդկային պակաս ռեսուրսների ներգրավմամբ:

Բոլոր երեք տեսակի հողաշեն այս կառույցները ունեն ելք ոչ թե անմիջապես բակ, այլ մի նեղ երկար միջանցք, որը ծածկված է ծառերի ճյուղերով, և տեղացիներն այն անվանում են Çardax[5]: Հարկ է նշել, որ տնտեսության զարգացման արդյունքում այրումական ընտանիքի բուն կենսատարածքը, նրանց կենցաղավարման պայմանները և կենդանիների ախոռատեղին առանձնացվեցին

[5] Նույն տեղում էջ 80.

իրարից, ինչը թույլ տվեց լուծել ոչ միայն առողջական-սանիտարական, այլև մշակութային մի շարք հարցեր: Մասնավորապես այն հանգամանքը, որ նախկինում մանկահասակ երեխաները ակամա ականատես էին դառնում կենդանիների բազմացման, ծննդաբերության և այլ ակտերի, ինչն իր անդրադարձն էր գտնում նրանց՝ սեփական վարքագծի զանազան դրսևորումների մեջ: Սակայն անգամ նման փոփոխությունները մեծապես չփոխեցին այրումների կենցաղը: Բոլոր երեք տիպի կացարանները չէին երաշխավորում դրանց բնակիչների պաշտպանվածությունը տեղումնառատ եղանակից և զանազան հիվանդություններից: Անձրևային եղանակի ժամանակ դրանցում ապրելը անհնարին էր դառնում. տանիքը կաթում էր, իսկ պատերը ժամանակի ընթացքում դանդաղորեն փլուզվում էին:

Այրումների կողմից կառուցված այս տները աչքի են ընկնում իրենց պարզությամբ և ավելի շատ հիշեցնում էին քարանձավներ: Այս կապակցությամբ տեղին է հիշատակել Ղարաքաշլիի կողմից գրի առնված «айрум, который живет в айруме» արտահայտությունը[6], որում հիշատակված երկրորդ այրում բառի հիմքում ընկած է հայերեն այր, քարայր բառը:

Այրումական գյուղերում 20-րդ դարի սկզբում կատարված գիտարշավների ընթացքում գրանցվել են նաև բարդ քարաշեն տների օրինակներ, որոնք բոլորն անխտիր, տեղացիների վկայությամբ, կառուցված են եղել հարևանությամբ ապրող հայ արհեստավորների կողմից: Այս կառույցները տեղացիների կողմից ստացել են otağ անվանումը: Դրանք ունեին կամ բրգաձև, կամ հարթ տանիք: Նման կառույցները կազմում էին այրումական գյուղական բնակարանային ֆոնդի 2-3%-ը: Պետք է նշել, որ ոչ միայն բնակարանային ֆոնդի պարագայում, այլև գյուղատնտեսական և կենցաղային իրերի առումով, այրումները

[66] Каракашли К., Об айрумах, Издание Общества Облседования и Изучения Азербайджана, Бакы, 1929, с. 26.

որակյալ գործիքներ ձեռք բերելու համար մշտապես դիմել են հարևանությամբ ապրող հայերին:

Ալեկբերովի կողմից կատարված գիտարշավի արձանագրած արդյունքների համաձայն՝ զուտ այրումական ծագում ունեցող կացարանները կոչվում են «ղարադամ», որտեղ «ղարա» բառային մասնիկը հեղինակը ստուգաբանում է ոչ թե որպես «սև», այլ «պարզ, պրիմիտիվ»[7]: Այս կացարանի նկարագրությունը ի մեծի մասամբ համընկնում է Ղարաքաշլիի կողմից նկարագրված կացարանների երկրորդ տիպին: Հեղինակի հետազոտության համաձայն՝ այրումներն իրենց կացարանները կառուցում էին լեռների արևկող շրջանում, ջրային որևէ ավազանի մոտակայքում: Ղարադամի դուռը նայում էր դեպի հարավ կամ հարավ-արևմուտք: Այսպիսի կացարանների կառուցումը, հաշվի առնելով շինարարական տեխնիկան, կարող էր հատուկ լինել միայն նստակյաց կյանքի խորը ավանդույթներ ունեցող ժողովրդին, ինչն էլ հակափաստարկ է հանդիսանում այն տեսությանը, համաձայն որի՝ այրումները օղուզական ցեղերի հետնորդներ են: Նման կացարանների նախնական զարգացման արեալ համարվում են անտառային շրջանները՝ մասնավորապես տեղայնացնելով այն Ղարաբաղի և Գանձակի շրջակայքում: Հաշվի առնելով, որ այրումների՝ հայ-հոռոմներից ծագման վարկածը բավականին ծանրակշիռ է, թույլ կտանք մեզ ենթադրել, որ այս բնակավայրերի նախնական զարգացման արեալ կարող է հանդիսացած լինել նաև ներկայիս ՀՀ Տավուշի մարզի անտառային շրջանները:

Այս կացարանների հիմնական առանձնահատկությունը համարվում է դրանց տանիքը: Կացարանի կառուցումը սկսվում է ոչ թե հիմքի և պատերի կառուցումից, այլ հարթ տարածության վրա դրա տանիքի ամրացումից: Տանիքի կառուցվածքի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ այն բաղկացած է մեկը մյուսի վրա բարձրացող 4 խորանարդներից, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի հստակ չափսեր, որոնց պահպանումն էր երաշխավորում կացարանի հարաբերական ամրությունը:

[77]Алекперов А., Исследования по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960, с. 77

Առանձնահատուկ պետք է նշել, որ հեռվից այս կացարանները և այրումական գերեզմանները շատ բարդ է տարբերել մեկը մյուսից, եթե դրանք դիտարկել հյուսիսային ուղղությունից, որտեղից չի երևում կացարանների դուռը: Կացարաններ հիշեցնող նման գերեզմանները հատուկ են եղել միայն բազմադարյա նստակյաց կյանք վարած ժողովուրդներին, որոնք ձգտում էին ստեղծել նույն հարմարավետ պայմանները հանգուցյալի համար նաև մահվանից հետո: Եվ այդ իսկ պատճառով նրանց հուղարկավորում էին կացարաններ հիշեցնող գերեզմաններում, ուր, ի դեպ, հանգուցյալին մտցնում էին դռնից, այլ ոչ թե իջեցնում վերևից: Թաղման նման ծեսի ու գերեզմանների տեսքը, ևս մեկ ապացույց է, որ այրումները հանդիսանում են տեղաբնիկ ժողովուրդ: Այսօր նմանօրինակ գերեզմաններ են պահպանվել ադրբեջանական հանրապետության տարածքում գտնվող Խաշբուլախ գյուղում: Հարկ է նշել, որ այսպիսի մի գերեզմանատուն էլ պահպանվել է այսօր հայկական Բաղանիս և Ոսկեպար գյուղերի՝ Ադրբեջանի հետ սահմանակցող գոտում[8]: Դրանց՝ ադրբեջանական կրակի տակ գտնվելու փաստը դժվարեցնում է վերջիններիս ստույգ ուսումնասիրությունը, սակայն տեղացիների նկարագրությունները համապատասխանում են Խաշբուլախի գերեզմանների՝ մեզ հասած նկարներին:

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ այրումական կացարանների կառուցվածքի քննությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ ի դեմս այրումների՝ գործ ունենք նստակյաց կյանքի ավանդույթ ունեցող էթնիկ միավորի հետ, ինչն ուղղակիորեն ապացուցում է, որ թյուր է այրումական ծագումնաբանության օղուզական վարկածը[9]:

[8] Դաշտային աշխատանք:

[9] Велиев М. Г. (Бахарлы). Азербайджан (Физико-географический, этнографический и экономический очерк), Баку, 1921, с. 36.

ОПИСАНИЕ АЙРУМСКОГО ЖИЛЬЯ

Костанян Ваган

(Резюме)

Айрумы-этническая группа, представителями которого населены ареалы в Иране, Азербайджане, Турции и Грузии. Нужно отметит, что до распада Советсого Союза айруманаселенные пункты былу и на територии нынешней Республики Армения. Одним из методов выяснения этногенеза айрумов является иследования айрумского жилья, которые делятья на 3 группы. Анализ этих конструкций показывает, что мы имеет дело не с кочевниками и версия тюркского произхождения айрумов отрицается.

OVERVIEW OF AYRUM HABITATION

Kostanyan Vahan

(Summary)

Ayrums are an ethnic group located in Azerbaijan, Iran, Turkey and Georgia, There were villages populated with Ayrums in the territory of the Republic of Armenia before the collapse of Soviet Union. One of the methods of study of ethnogenesis of Ayrums is the research of Ayrum habitation, which could be devided into 3 groups Pəyə, Şeşəəyluy, Şirvani or Balıxbeli. The study of constructions clearly proves, that Ayrums could not be nomad tribe and consequently the version of Turkic origins of Ayrums could not be proved.